

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11098142>

JALOLIDDIN RUMIYNING “MASNAVIYI MA’NAVIY” ASARIDAGI MASALLARDA ILON OBRAZI

Babayev Maxmud Tashpulatovich

Buxoro davlat universiteti

"Nemis filologiyasi" kafedrası o‘qituvchisi

email: m.t.babaev@buxdu.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jahon adabiyotining buyuk siymosi Mavlono Jaloliddin Rumiy(Balxiy)ning shoh asari- «Masnaviyi Ma’naviy» asarida masallarning qo‘llanilishi, ushbu masallarda salbiy obraz-ilon obrazining turli ramzlarda kelishini ochishga harakat qilingan.

Kalit so‘zlar: «Masnaviyi Ma’naviy», masal, majoziy iboralar, inson, ilon, ajdaho.

ABSTRACT

In this article, an attempt is made to reveal the use of parables in the great work of world literature, Mavlana Jalaluddin Rumi (Balkhi), "Masnaviyi Ma'navii", and the appearance of the negative image-snake image in different symbols in these parables.

Key words: "Masnaviyi Ma'navii", parable, figurative expressions, man, snake, dragon.

KIRISH

Jahon adabiyotining buyuk siymosi Mavlono Jaloliddin Rumiyning «Masnaviyi Ma’naviy» asari ma’nolari mohiyatiga ko‘ra so‘fiylik qomusi, insoniyat tomonidan yaratilgan eng shoh asar namunasidir. 25 ming 632 (boshqa bir manbaga ko‘ra 26 ming 840) baytli, olti daftardan iborat «Masnaviyi Ma’naviy» asari shoir va tarjimon Sulaymon Rahmon o‘zining «Rumiy va uning durdona asari «Ma’naviy Masnaviy»ning o‘zbekcha tarjimasiga oid» maqolasida ta’kidlaganidek «Ma’naviy masnaviy» mohiyatan Qur’oni karimning o‘ziga xos she’riy tafsiri va hadisi shariflarning sharhidan, talqinidan iboratdir. «Masnaviy»da Qur’on oyatlaridan 760 marta iqtibos olingan, 745 o‘rinda 703 hadisdan foydalanilgan. Muxtasar aytsak, «Ma’naviy masnaviy»ning botiniy mohiyati shahodat kalimasining – ya’ni, «La ilaha

illalloh»ning turli-tuman hikoyatlar, masallar, rivoyatlar, hikmatlar zamiriga singdirilgan zikrlari yig'indisidan iboratdir; uning bosh maqsadi – ana shu hikoyatlar, latifalar, masallar, rivoyatlar, hikmatlar vositasida tavhidni – Allohning yagonaligini, sherigi yo'qligini zikr etish va tasdiqlashdir. Yanayam to'g'rirog'i, bu asar mavlono Rumiyning buyuk zot Allohning yakkayu yagona ekanligini tasdiqlab qilgan zikrlari, Uning Zoti, Sifoti va Qudrati haqidagi fikrlari, Uning bani Odamga bergan ne'matlari uchun Unga astoydil shukrlarining badiiy ifodasidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ushbu maqolada Mavlono Jaloliddin Rumiyning “Masnaviyi Ma'naviy” asaridagi masallarda ilon obrazining yoritilishini tahlil qilishga urindik.

“Masnaviyi Ma'naviy” asaridagi masallarda ijobiy rollarni tasvirlashda bo'lgani salbiy obrazdagi qahramonlarni tasvirlashda ham xuddi shunday tamoyillar mavjud. Bu erda faunaning o'sha vakillari antropomorfizatsiya jarayonlariga kirishadi, ular boshida mifologik, ertak va keyinchalik adabiy salbiy belgilar turini shakllantiradi. Aytish joizki, “Masnaviy”da bu turdagi uslub ancha keng tarqalgan. Buning sababi Jaloliddin Rumiyning ijodining o'z pafosidadir: shoirning faqat bir maqsadi bor – odamni gunohi, uni halok qilgan birinchi gunohi uchun haydalgan joyiga, ya'ni jannatga qaytarish. Binobarin, shoir uchun notinch qalbida, eng avvalo, uning poklanishiga xalaqit beradigan insoniy illatlar nishon edi. Shuning uchun, zulmat kuchlariga xizmat qiladigan yirtqich hayvonlar ko'proq edi. Bu insonning ruhiy ozod bo'lish uchun abadiy kurashining belgisi bo'lishi mumkin. Aytilganlarning tasdig'i sifatida shuni ta'kidlaymizki, Jaloliddin Rumiyning o'z asarida ajdaho so'zi va uning forsha-arabcha sinonimini juda ko'p marta tilga olgan.

Buyuk adib Firdavsiy tomonidan to'plangan eroniylarning afsona va ertak, rivoyat va yirik dostonlarida, o'tmish so'z ustalarining she'r devonlarida va ayniqsa, ko'plab xalq ertaklari – dostonlarida olov nafasidan odamlar vahimaga tushadigan, yovuzlikning timsoli, bir necha boshli qanotli mavjudot- ajdaho (ilon)dir. Eron mifologiyasida bu jonzot ramz bilan belgilangan. Angra Manyu (Axriman), sof, nurli xudo Ahura Mazdaning qudratli antipodi. Shuning uchun, mashhur fikrda, har qanday yirtqich hayvon va qudratli mavjudot ajdahoga o'xshatiladi. “Masnaviy”da “ajdaho” va “ilon” so'zlari tan (2, 2293-2295), buyuklik (2, 1864-1866), botillik (4, 2357-2359), xavfli va badbaxt odam (4, 610), baxtsizlik (1, 920-921), g'azab va qonxo'rlik (1,1175), ochko'zlik (1, 954-955), axloqsizlik va yovuzlik (1,2293) va nihoyat, ertakdagi mavjudot (4, 2357) obrazlarida keladi.

Lek tavakkaldek kasbi xo'b qani?

Yoki taslimdek yana mahbub qani?

Bas, balodin qochdilar — so‘yi balo,
Bas, ilon quvganda — so‘yi ajdaho. (1daftar, 920-921baytlar),

Necha yuz minglab asrlarkim jahon —
Sahnida o‘n boshli ajdarhosimon
Makru hiyla etdi ul dono guruh,
Tog‘ni ham tikka qo‘pordi, otdi ul. (1daftar, 954-955 baytlar),

Dedi: tingla, gar so‘zim yolg‘on esa,
Rozimen, hattoki ajdarho yesa. (1daftar, 1175bayt),

Tan-devor ortida pinhon ganjmi yo?
Ul chumolidir, ilonmu, ajdaho? (1 daftar, 2293bayt)

Ul zaif aqlindin, ey eshshakbaho,
Bul eshak pajmurda bo‘lmish ajdaho.
Sen esang Iso tufayli xastadil,
Ul o‘zi sihat berur, sen qo‘ymagil.
Ey nechukdirsen, Isoyi serranj,
Bul jahonda ajdahosiz bormu ganj. (2 daftar, 1864-1866 baytlar)

Boshda qurt erdi, ilon erdi, qaro,
Yo‘lga tushgach, bo‘ldi devu ajdaho.
Ajdaho ul bir asodir, bas, senga,
Ey Muso joni asiru mast senga.
Hukmi «Xuzho, lo taxaf» bermish Xudo,
To qo‘lingda ajdaho bo‘lgan aso. (2 daftar, 2293-2295 baytlar)

Sen o‘shal nur birla yurgaysen hamon,
Ajdaho, kajdumlar ichra sog‘-omon. (4 daftar, 610 bayt)

Chun o‘zingni aylading bandi havo,
Bo‘ldi ul qurting baloyi ajdaho.
Ajdahoga ajdahoni shayladim,
Bir nafasda yamlamoqni o‘yladim.
Bir nafasda ko‘zlaringni namlagay,
Ajdarim ul ajdaringni yamlagay. (4 daftar, 2357-2359 baytlar)

“Masnaviy”dagi ilonning eng muhim ifodasi jozibadorlik bo‘lib, u imkoniyatlarga erishish bilan talabchanlikka, hukmronlikka aylanadi, odamni yo‘qlik qa’riga tortadi. Oddiy odamlar bu jonzo’ning issiq nafasiga qarshi tura olmaydi. Faqat ma’naviy kamolotga erishgan shaxslargina bu baloni yengish imkoniga ega.

Shoir “Masnaviy”da biz quyida sanab o‘tadigan masallarning butun turkumida ilon obrazini “antropomorfizatsiya” qilgan:

1- “Muso alayhissalomning tayog‘i ilonga aylanib, Fir‘avn sehrgarlarining ilonlarini yutib yuborishi haqidagi hikoya” (4 daftar, 2538 bayt);

2- “Bir amir og‘ziga ilon kirgan kimsani ranjitgani” (2 daftar, 1882-1935 baytlar);

3- “Mustafo(s.a.v)ning etigini burgut olib uchgani va uni havoda to‘nkarganda ichidan qora ilon tushgani”; (3 daftar, 3239-3255 baytlar)

4- “Anbiyo alayhissalomlarning yana javob berishgani” (3 daftar, 2956-2983 baytlar);

5- "Bir ilonchi boshqa bir ilonchining ilonini o‘g‘irlagani"(2 daftar, 135-140 baytlar)

NATIJALAR

Jaloliddin Rumi axloqiy falsafasining mazmun-mohiyatini ilon yoki ajdaho obrazi orqali anglash mumkin bo‘lgan “bir ilonchi sovuqda muzlagan ajdahoni o‘lgan deb o‘ylab, Bag‘dodga keltirgani” asarda tanlangan tizim bo‘yicha tahlil qilish uchun mos namuna sifatida tanlangan.

Aniqlik kiritish kerakki, qissada “mor” (ilon) va “ajdaho” so‘zlari doimiy ravishda aralashib ketgan bo‘lib, Jaloliddin Rumi ularni sinonim deb hisoblagan. Hikoyaning syujeti g‘oyaviy-tematik mazmunini ifodalash uchun nihoyatda muhim bo‘lganligi uchun biz bu yerda hikoyaning syujetini taqdim etamiz, u quyidagicha ko‘rinishga ega: “Bir ilon ovchi qotib qolgan ajdahoni ko‘tarib, uni o‘lik deb adashtiribdi. Bag‘dodga olib ketdi. Bir marta issiqda ajdaho jonlanib, odamlarga hujum qildi. U chiqaradigan olov shahar binolarini yondira boshladi. Nihoyat, ilon ovchini o‘zi yutadi” (3 daftar, 976-1066 baytlar). Hikoya qahramonlari: ilon ovchi o‘z qilmishining oqibati haqida o‘ylamaydigan tor fikrli odam; ajdaho - markaziy qahramonning antipodi, Ahrimanning avlodi va odamga qarshi; shahar aholisi jangchilar olomonidir, bu esa vaziyatning fojiasini kuchaytiradi; Qahramonlarning tarkibi odamlar va hayvonlardir.

Hikoya ohangi odatiy, “Masnaviy”dagi Mavlonoga xos, ya’ni, jiddiy, rasmiy va didaktik.

Hikoya turi: ochiqchasiga, chunki unda Xudo yuborgan Musoni onasi dengizga uloqtirgani aytiladi. Hikoyaning shakli aforistik va qisqa bo‘lib, unda dahshatli ajdahoning tog‘da uchrashishi va ajdaho tomonidan ilon ovchining yutib yuborishi tasvirlangan.

Hikoyaning tasavvufiy ma'nosi shunday: mohiyatan har bir insonda ajdahodek ruh bor. Shaxsning bu ruhga befarqligi, bu ruh odamda ilhomlantiradigan istaklarga qarshilik ko'rsatishi uni uyquga soladi, lekin odamlar uning nafsiga bo'ysunsa, u jonlanadi. Qayta tiklangan ajdahoning birinchi qurboni uni uyg'otgan, ajdahoga mehr ko'rsatgan kishi o'z mehrining qurboniga aylanadi.

Shu munosabat bilan shoir shunday deydi:

O'ylakim, nafsing o'lik ajdar emish,

Chorasizlikdin magar ul muzlamish. (3 daftar, 1053bayt)

Hikoya kompozitsiyasi: barcha harakat va hodisalar ma'lum bir mantiqqa amal qiladi: tog'ning sovuq havosida ilon muzlaydi. Ilonni chorasiz qolganini ko'rgan ilon ovchi uni ermak uchun shaharga olib boradi. Bag'dodning jazirama havosi ilonni jonlantiradi. Jonlangan ajdahoning birinchi qurboni ilon ovchining o'zi bo'ladi.

Bunday holda, belgilar o'rtasida ovoqli aloqa yo'q. Shoir tasvirlash orqali muhit yaratadi va keyin antipodlarning xatti-harakati va harakatlarini tasvirlaydi.

Asar muallifining hikmatli qarashi shundan iboratki, nafs ruhi inson ichida uxlayotgan ajdahoga o'xshaydi. Buning uchun tegishli vaziyat paydo bo'lganda, u uyg'onadi va odamni yo'q qiladi.

Ajdahoga xos xususiyatlar asosida yaratilgan timsol va allegoriyalar quyidagicha: qissada ajdaho insonning qalbida o'tirgan va to'g'ri muhitda uyg'onishga tayyor bo'lgan shahvatni ifodalaydi. Iroqning issiq quyoshi mamlakat gullab-yashnashining timsoli bo'lib, ajdaho tanasini o'rab turgan arqonlar - matonat va vazminlik bo'lib, ba'zan odamni tinchlantiradi yoki tushkunlikka soladi va ajdaho ularni sindirishga qodir.

Qadimgi Eron madaniyatida ilon aqlli zararkunandaneng eng yomon ramzi va metaforasi hisoblanadi. Shu bilan birga, ilon Ahrimanning eng kuchli mavjudotlaridan biridir. Mitraik e'tiqodda bu hayvon zardushtiylik tushunchalaridan ma'lum darajada ajralib turadigan ijobiy ramzlardan birini ifodalagan, unga ko'ra ilon zararli Ahriman jonzoqlari sifatida tasniflanadi. Mitra ibodatxonalarining barcha devor rasmlarida "bahor faslida tabiatning tiklanishi" kult marosimi sahnasi takrorlanadi, bunda Mitra buqani yiqitadi. Bu sahnada ilon tuproq (er) timsoli sifatida, hosildor bo'lish uchun yangilanadigan hayot belgisi sifatida buqaning qonini ichishi mavjud. Bugun biz bu ramziylikni har kuni hayot kosasidan ichadigan ilonning tibbiy ramzida ko'ramiz.

MUHOKAMA

Jaloliddin Rumiy "Masnaviy"da ilon timsolini 152 marta ijobiy va salbiy ma'nolarda qayd etgan: boylik ishtiyoqi (3, 782; 5, 1952; 2, 2944, 12358), tayanch et (2, 2528), (1, 775). ; 2, 1878; 6, 3842), buzuqlik, azob (2,154; 2,848; 3,4010), Shayton. (2,257), valiy (2,845), zararli fe'l, azob va qayg'u (2,594-598), ikkiyuzlamachilar

(3,3595; 2,230), shahvat (5,517), katta va zich (2,3471), do‘zax azobiga loyiq inson (2,3510), zolim(3,1398), xavfli dushman (3,3455), hayajon, tushkunlik (6, 1953), past g‘ayrioddiy (5, 301-302), yerdagi hayot va o‘tkinchi lazzatlar (3,994-999) va to‘la hayot, nozikliklar (2.3465). “Masnaviy”dagi “ilon” so‘zi ustiga qurilgan majoziy iboralar, epitelar, metafora, timsollarning aksariyati shaytonning xizmatkori bo‘lgan qabih inson va “tana ovozi”ning xususiyatlarini yaqqol aks ettiradi. o‘zining o‘tkir, haqoratli ifodalari bilan begunoh odamlarni ranjitadi, yolg‘on va ayyorlik ularni to‘g‘ri yo‘ldan adashtiradi:

2 daftarning 2321 baytida shoir
 Ey falak Haq rahmini ko‘r, ayla rahm,
 Sen chumoli siynasiga solma zahm.
 - deb hayqiradi.

XULOSA

Mavlononing antropomorfik mavzularga murojaati uning tarbiyalovchi yoki axloqiy g‘oyalarini oddiy tasvirlashdan ko‘ra chuqurroq maqsadni ko‘zlagani aniqlandi. Mutafakkirning pirovard maqsadi insonni ratsional mavjudot sifatida tubdan o‘zgartirishdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mavlono Jaloliddin Rumi. Masnaviyi ma’naviy. Birinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasini. – Toshkent: «Fan» nashriyoti, 2005.
2. Mavlono Jaloliddin Rumi. Masnaviyi ma’naviy. Ikkinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasini. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2002.
3. Mavlono Jaloliddin Rumi. Masnaviyi ma’naviy. Uchinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasini. – Toshkent-2003-Tehron.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «Fan» nashriyoti, Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» xalqaro nashriyoti.
4. Mavlono Jaloliddin Rumi. Masnaviyi ma’naviy. To‘rtinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasini. – Toshkent-2003-Tehron.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «Fan» nashriyoti, Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» xalqaro nashriyoti.
5. Mavlono Jaloliddin Rumi. Masnaviyi ma’naviy. Beshinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasini.–Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» xalqaro nashriyoti, Tehron- 2004.

6. Mavlono Jaloliddin Rumi. Masnaviyi ma'naviy. Oltinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasi. –Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» xalqaro nashriyoti, Tehron-2004.

7. Tashpulatovich, B. M., & qizi, T. M. S. (2022). The Role of Translation in Intercultural Communication. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 3(6), 26-31. Retrieved from <https://cajipc.centralasianstudies.org/index.php/CAJLPC/article/view/374>

8. Babayev Maxmud Tashpulatovich, & Jumayeva Nigina Djamalovna. (2023). TARJIMONLIK KASBINING DOLZARBLIGI VA ZAMONAVIY SHAROITDA AVTOMATLASHTIRILGAN TARJIMANING XUSUSIYATLARI. Innovative development in educational activities, 2(9), 111–115. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7938126>

9. Babayev Maxmud Tashpulatovich. (2023). H.HESSENING "SHOIR" ERTAGI STILISTIK XUSUSIYATLARI. Innovative development in educational activities, 2(8), 303–309. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7884981>

10. Babayev Maxmud Tashpulatovich, & Ashirova Rayhon Anvar qizi. (2023). TARJIMA TURLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI. Innovative development in educational activities, 2(9), 63–69. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7937985>

11. Babayev, O. (2024). PERIODISCHE PHASEN DER FORSCHUNGEN VON RUMIS WERKEN IN DEUTSCHER SPRACHE. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 46(46). ИЗВЛЕЧЕНО ОТ http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/12002

12. Babayev, O. (2023). ПЕРСИДСКАЯ ЛИТЕРАТУРА В СТРАНАХ, ГОВОРЯЩИХ ПО-НЕМЕЦКИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 40(40). ИЗВЛЕЧЕНО ОТ http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/10688

13. <https://kh-davron.uz/kutubxona/islomiy-adabiyot/tasavvuf/sulaymon-rahmon-rumi-va-uning-durdona-asari-manaviy-masnaviy-ning-ozbekcha-tarjimasiga-oid.html>